

Norsk mineralsymposium

2016

Redigert av

Alf Olav Larsen og Torfinn Kjærnet

Stathelle 2016

Helt naturlig? Preparering som verdiskapende prosess

Christina Ljoså

Universitetet i Oslo (chrisljo@student.ikos.uio.no)

Jeg går sammen med Rune Selbekk på mineralmessen og kikker på mineralprøver. Han plukker opp en prøve og studerer den nærmere. Han forteller meg at denne prøven er laget i et laboratorium, den er menneskeskapt. Selgeren spør om vi er interessert i å vite prisen, hvorpå Selbekk sier at han bare skulle forklare meg hvordan denne var laget. Selgeren ser litt surt på oss og vi går videre. ”*Det er juks*” sier Selbekk og fortsetter: ”*Ting lages, limes og farges*”. Dette var en del av min introduksjon til hva preparering av mineralprøver er og hva som anses som en godt eller dårlig preparert prøve.

I slutten av oktober 2015 gikk jeg sammen med Rune Selbekk og Henrik Friis fra Naturhistorisk Museum i Oslo (NHM) på mineralmessen *The Munich Show* i München. På messen og i påfølgende intervjuer med ansatte fra NHM og med private samlere har jeg fått et innblikk i ”mineralprøveverdenen”. Denne artikkelen handler ikke om fordeler og ulemper ved prepareringsmetoder, men om hvilke egenskaper som oppfattes som viktige ved en mineralprøve og hvordan preparering som prosess er med på å forhandle og etablere disse verdiene. De fleste mineralsamlere jeg har snakket med kan på stående fot ganske enkelt liste opp noen av kriteriene en mineralprøve bedømmes ut fra når dens markedsverdi settes; estetikk, lokalitet og sjeldenhet. Men hvordan kan vi diskutere verdien av en mineralprøve ut i fra et museologisk perspektiv og hva kan dette bidra med?

Mineralprøver i et museologisk perspektiv

«Verdi» er et vanskelig begrep, både fordi det er subjektivt og fordi det finnes så mange definisjoner av hva begrepet rommer. I samtale med en mineralsamler på messen i München snakket vi om verdien av mineralprøver; hvordan verdien kommer til syne. Samleren fortalte meg i en spøkefull tone at det var lett for meg å se hvor mye mineralprøvene var verdt, det var bare å følge etter samlere og måle ”siklingsfaktoren”. Mengde sikkel økte i takt med verdien av mineralet. Det er mulig denne metoden har noe for seg, men jeg har allikevel valgt en annen tilnærming. Denne artikkelen er skrevet med utgangspunkt i undersøkelser gjort i forbindelse med min masteroppgave i museologi. Her stiller jeg spørsmål ved hvordan vi kan studere verdien av museumssamlinger gjennom å se på praksiser. Museologi som disiplin er tverrfaglig, det vil si at vi bruker både teori og metode på tvers av andre disipliner (MacDonald 2006, s. 1, for videre lesing om museologi se f.eks. Smeds 2007). Mitt teoretiske utgangspunkt for å snakke om mineralprøvers verdi er prosessuelt. Det vil si at jeg ser på prosesser hvor verdier blir sammenlignet og rangert for å skape forskjell mellom ting, og hvor det blir etablert hvilke verdier som er verdt å rangere (Ferry 2013, s. 16-19). Museologisk forskning på naturhistoriske museer har blant annet tatt for seg hvordan natur rekonstrueres på museer. Å se på preparering av mineralprøver som en verdiskapende prosess kan være med på å belyse de sosiale og disiplinære praksisene som omgir mineralprøvene både før og etter at de blir en del av en museumssamling. Dette vil igjen kunne vise hvordan naturvitenskapelige objekter er kulturelt betinget og konstruert.

Noe av det som gjør preparering interessant i et museologisk perspektiv er at det ikke finnes fastsatte regler for hva som konstituerer en godt preparert prøve. Det er normer innenfor og på tvers av ulike samlermiljøer og museer, men disse normene varierer og de er basert på subjektivitet. Til tross for at det finnes veiledningsbøker og artikler som omhandler preparering (se f. eks. Andersson 1994), er det ingen som gir et absolutt svar på hva en godt preparert prøve er.

Å legge til og trekke fra

Preparering kan endre verdien på et mineral. Dette tydeliggjøres gjennom det oppfattede skillet mellom mineralprøvene som selges i de ulike hallene på Munich Show. I Fossilworld, ble jeg fortalt, er det mulig å kjøpe en prøve til en grei pris. Samme mineralet kan ha potensiale til å bli like mye økonomisk verdt som de som selges i Mineralworld om det prepareres riktig. Slike historier gikk igjen i både uformelle samtaler på messen og i intervjuer med museumsansatte og samlere i etterkant av messen; en mineralprøve var kjøpt for én pris, deretter preparert og solgt for det tre eller firedoblete. Det er mer enn arbeidskostnaden av prepareringen som sørger for verdistigningen. For en ”utenforstående”, som meg, kan denne verdistigningen være vanskelig å forstå. Samtidig kan også preparering gjøre at et mineral blir mindre (økonomisk) verdt, om det ikke prepareres riktig eller for mye. Men hva er det som legges til eller trekkes fra og som gjør at mineralprøvens verdi endres? Dette vil jeg forsøke å vise gjennom å se på hvilke verdier private samlere og museumsansatte oppfatter som viktig når en mineralprøve prepareres. Artikkelen er ikke inndelt i forhold til preparering blant private samlere og på museer, selv om dette også kunne vært hensiktsmessig.

På messen ble jeg fortalt av både private samlere og museumsansatte at mineralprøvens proporsjonene er viktig, slik som at forholdet mellom matriks og mineralet er riktig. Mineralet skal helst tas ut med ”roten” det sitter på, dette vil vise hvordan mineralet forekom i naturen og gir kontekst. Om balansen mellom matriks og mineral ikke er riktig, om det for eksempel er for mye matriks, vil dette kunne gjøre at mineralprøven er mindre attraktiv. Dette kan illustreres gjennom en samtale jeg hadde med en privat samler på messen. Han fortalte meg at *”Jeg har flere ganger sett prøver av norske mineraler som er så preparert at det ser unaturlig ut. Hvis du tenker deg en krystall som har sittet inne i bergarten så er det preparert ut slik at den bare står igjen på en liten tupp, bare for å få krystallen. Da skjønner du at denne kan nesten ikke stå naturlig, da skjønner du at den er overpreparert.”*. Ordet ”overpreparert” har jeg hørt brukt gjentatte ganger for å betegne at mineralet er for mye preparert. I bedømmelsen av mineralprøven handler det om å kunne se og vite hva som er gjort, dette ser ut til å være basert på kunnskap og erfaring både om mineralet og om ulike prepareringsmetoder. Det medfølger ikke informasjon om prepareringsmetoder som er brukt på mineralprøven når den selges på messen i München. Her må man i likhet med handel med edelstener stole på sin egen kunnskap og selgerens ord (Walsh 2010, s. 5). For eksempel fortalte en samler meg at man kan la seg ”lure” ved å kjøpe en mineralprøve hvor fargen er endret, dersom man ikke har kunnskap om mineralet, forekomsten og hvilke farger mineralet har i den forekomsten.

Men hvor går grensen? I et intervju med en privat samler kom det frem at det i hans øyne er et skille mellom når noe prepareres for salg og når noe prepareres for utstilling (både privat og på et museum). Han mente at bruk av olje før et salg vil være uetisk fordi de fremstiller prøven som finere enn den egentlig er og fordi ikke alle kunne se at det var gjort. Den private samleren mente videre at om en prøve behandles med olje for utstilling kunne det være greit å gjøre det fordi da pyntet man litt på den for å vise den best mulig frem for et publikum og gi dem en bedre opplevelse. Samleren mente også at

det var et skille mellom det han kalte forsiktig preparering og mer omfattende preparering. Å rengjøre en topas-stuff som er møkkete (har belegg) og gjør den mer skinnende og fin var i hans øyne mer akseptabelt enn å for eksempel bruke syre. Dette kan bety at hvilke prepareringsmetoder som blir brukt eller hvor mye man kan preparere, må måles opp mot hvilke hensikt prepareringen har – at hensikten helliger midlet.

Det naturlige og unaturlige

Som tittelen på artikkelen antyder er *naturlighet* sentralt når man ser på preparering av mineralprøver. Naturlig og unaturlig står som to motpoler når det blir snakket om preparering. Hva som oppfattes som naturlig og unaturlig er for noen en grense for hvor mye det kan prepareres og hvilke metoder som kan brukes. Metoder som det ikke er akseptert å bruke blir omtalt som juks og mineralprøven som unaturlig. Da vi gikk på messen fortalte Selbekk meg, som jeg nevnte innledningsvis i artikkelen, at det å lime på krystaller som er falt av eller knekt kunne anses som *juks* eller *unaturlig*.

Å fjerne krystaller eller skadede krystaller er derimot en praksis som er akseptert av mange. Slagmerker fra utvinningen ble av mange jeg har snakket med, både private samlere og museumsansatte, betegnet som lite attraktivt og det skulle helst fjernes. Ved å fjerne slagmerker og andre spor av utvinning, så fjernes sporene av den kulturelle prosessen utvinning av mineraler er og den betydningen mineralet har der det blir utvunnet (Ferry 2005, Walsh 2010). Ved å fjerne slike merker, skader eller spor vil prøven i noens øyne fremstå som mer urørt og perfekt. Mineralprøven kan oppfattes som mer naturlig, slik som en samler beskrev det for meg; *mineralprøven ser ut som slik den er i naturen, at det er sånn man kunne ha funnet den*. Naturlighet kan i dette tilfellet se ut til å være hvordan mineralprøven ser ut før mennesker finner den, mineralprøven som uberørt natur.

Preparering og estetisk verdi

Salg av mineralprøver, slik det foregår på messen i München, blir gjerne sammenlignet med kunst og antikvitetsmarkedet fordi den estetiske appellen er en så viktig del av verdivurderingen (Price 1997, s. 154). I et intervju med Rune Selbekk forteller han at de mineralprøvene som prepareres på museet gjerne prepareres for at de skal se bedre ut på utstilling. Preparering fikk jeg forklart av Selbekk med en metafor: ”*Det er som med sminke, det skal være nok til at det er pent men det skal ikke være så mye at du ser sminket ut*”. Preparering av mineralprøver handler i det store og hele om estetikk. Gjennom en rekke praksiser, hvorav preparering er en av dem, blir estetikk gjort til den viktigste egenskapen ved mineralprøver. Estetikken ”fremgang” er sporet tilbake til 1970-tallet, og er betegnet som en av grunnene til mineralprøvers økende priser og attraktivitet som samleobjekt (Ferry 2013, s. 74). Estetikk påvirker også hvordan mineraler utvinnes og det påvirker kurators avgjørelser ved museer (Ferry 2013, s. 75). Dette betyr ikke at estetikk ikke alltid har vært en faktor ved samling av mineraler, men ikke i samme grad som det vi ser i dagens mineralmarked. Kan preparering også sees i denne sammenhengen? Prepareres det i større grad for å oppnå estetisk perfektjon som følge av at estetikk har blitt den viktigste verdi? Med stadig bedre metoder for å preparere kan det også tenkes at toleransen for ”feil” ved mineralprøver minker. Det estetiske og perfekte er mer oppnåelig når man bruker preparering.

Preparering og historisk verdi

Er det et skille mellom det å preparere mineralprøver som har vært i samlinger i lang tid og de som er utvunnet i nyere tid? For noen er historisk verdi eller tilknytning til en kjent samler et argument mot preparering for estetikkens skyld. En privat samler fortalte meg at han ville tenkt seg godt om før han preparerte en sølvprøve fra Kongsberg. Dette var av flere årsaker: For det første er preparering forbundet med risiko. Sølvprøver er dyre og et feilsteg kan ødelegge prøven. Han fortalte om sølvprøver fra Kongsberg som var rettet ut og blitt mer attraktive i samlers øyne, men fortalte også om sølvprøver som var ”overfrisert”. Overfrisert var en betegnelse på prøver hvor sølvtrådene var for mye frisert. Disse overfriserte prøvene kunne gjøre det godt på noen markeder, men ofte var de mindre verdt fordi prepareringen, i samlers øyne, hadde gått for langt. For det andre, var det som gjorde en sølvprøve fra Kongsberg attraktivt ikke bare estetikk som i det mest perfekte, men det var det spesielle eller kuriøse som kunne være attraktivt. Videre er det en mening delt av flere at patina, et aldringstegn, er attraktivt ved sølvprøver. Ved å fjerne patina fjerner man også tegn til historie. Den viktige historiske betydningen av sølvgruvene på Kongsberg er noe av det som gjør sølvprøvene derfra så attraktive for samlere. Patina på sølvprøver kan også fremkalles ved preparering. Her mener noen at det er juks og unaturlig, men andre mener at det er å hjelpe naturen på vei fordi patina uansett vil oppstå over tid. For øvrig er også en gammel eller kjent etikett et argument som blir brukt mot å preparere. Her kan den historiske- eller tilknytningsverdien sies å bli rangert som viktigere enn det estetiske ved at det velges å ikke preparere for estetikkens skyld.

Preparering og vitenskapelig verdi

Paleontologen Christian Baars (2011) tar i sin tekst ”Dare to Prepare” til orde for at museumsansatte som jobber med geologiske samlinger med historisk betydning i større grad skal preparere museumsobjektene. Preparering sier han, er i noen tilfeller nødvendig for å kunne gjøre vitenskapelige undersøkelser. Han advarer allikevel mot at preparering er destruktiv og at deler av en samling historiske verdi kan gå tapt ved vitenskapelig undersøkelser. Allikevel sier han at det er nødvendig for bevaring av samlingen at det prepareres, preparering i vitenskapelig øyemed er en måte å vitalisere og (re-)aktualisere samlinger. Om preparering i hovedsak gjøres for det estetiske, er dette i motsetning til den type preparering Baars skriver om? Har det noe å si om naturhistoriske museumsobjekter, for eksempel en mineralprøve, blir preparert *kun* for estetikk? Er det slik at en mineralprøve som blir preparert for estetikkens skyld ikke lenger har vitenskapelig eller historisk verdi? Selbekk forklarer hvor viktig det er at man dokumenterer det man gjør når man preparer og at denne dokumentasjonen følger prøven videre i dens museums liv. Spesielt viktig er det med dokumentasjon, i følge Selbekk, når man anvender kjemiske prepareringsmetoder. Ved bruk av kjemikalier på en mineralprøve kan det endre dens kjemi og kan gi feil data ved senere analyser. Selbekk forteller at de ved preparering på NHM tar av en prøve av eventuelle mineraler de fjerner og at dette blir gjort før kjemiske behandlinger slik at det senere kan gjøres analyser uten at de blir påvirket. Dette kan være en måte å sikre at det vitenskapelige materialet på prøven ikke går tapt. Hvis man for eksempel skal preparere en verdifull prøve, slik som trådsølv fra Kongsberg, så vil man i følge Selbekk først starte med en dårlig prøve for å se hva som fungerer godt og mindre godt i forhold til prepareringsmetoder. ”Du starter ikke med den beste” sier Selbekk.

Henrik Friis sier i et intervju i etterkant av messen at han mener det er en motsetning mellom vitenskapelig og estetisk verdi. Preparering kan gjøre mye bra, sier han, men understreker at det er et

destruktivt inngrep som også kan gjøre skade. Noen prepareringsmetoder vil kunne gjøre at en mineralprøve ikke lenger kan brukes til naturvitenskapelig forskning. Friis påpeker viktigheten av systematikk i mineralsamlingen, og at en systematisk samling har en vitenskapelig verdi som en estetisk samling aldri kan ha. Som et museum er det viktig å være klar over at man har forpliktelser overfor begge deler, det er alltid en balansegang sier han.

Mesteparten av det som befinner seg i mineralsamlingen på NHM er upreparert og ansatte har i intervjuer fortalt at det tidligere ikke var så vanlig å preparere. En mulig grunn til dette kan være teknologi. Dagens teknologi tillater bruk av prepareringsmetoder som er mer presise, altså at de ikke ødelegger like mye. Samtidig åpner også teknologien for metoder som kan hjelpe den som preparerer å se hvordan prøven ser ut inni uten å måtte gjøre inngrep som skader prøven. Et eksempel på dette er bruk av CT-skanning. Selbekk fortalte at ved preparering av for eksempel en gammel mineralprøve som inneholder gull og sølv, så kan de foreta en CT-skanning og lage 3D informasjon om hvordan det ser ut før de eventuelt fjerner noe for å få frem sølv og gull. En annen mulig grunn til at preparering ikke har vært like utbredt i mineralsamlinger kan være at estetikk ikke har vært like viktig eller at idealet for estetikk har endret seg. Mineralsamlingers definerende verdier har endret seg over tid. Mineralprøver har gått fra å være kuriositeter, til å være vitenskapelige prøver som skal representere sin type, til å skulle fremstille uberørt natur (Ferry 2013, s. 114).

Estetikken pris

Det jeg har forsøkt å vise i denne artikkelen er at oppfatningen av hva som gjør en mineralprøve verdifull er subjektivt, verdsettingen er relativ i forhold til tid og kontekst. Verdier som estetikk og naturlighet er kulturelle. I tillegg er det slik at prepareringsmetodene som anses som greit å bruke skiller seg fra samler til samler og fra museum til museum. Dette gjør det interessant for en museolog å undersøke, men det gjør det også viktig å diskutere dette blant dem som driver med preparering. Preparering er potensielt ødeleggende fordi den er irreversibel. Dette betyr ikke at alle prepareringsmetoder er ødeleggende eller at preparering nødvendigvis er negativt, men hvor går grensen? Når man endrer på utseende og fjerner potensiale for vitenskapelig eller historisk verdi rangeres estetikk som toppen av verdihierarkiet. Dette vil i museers tilfelle fortsette å følge objektet i dets museumsliv. I ytterste fall kan det tenkes at man preparer en mineralprøve med metoder man i dag aksepterer og som gjør at man fjerner potensiale for *fremtidig* vitenskapelig eller historisk verdi, og at man i fremtiden vil kunne se tilbake og angre denne avgjørelsen. Skal man sette et skille mellom *hvilke* typer preparering som brukes, *hvorfor* man preparerer eller *hva* man preparerer? Og hvem skal være med å vurdere hvilken verdi en mineralprøve har eller potensielt kan ha?

Preparering for estetikken skyld blir ofte knyttet til en økt økonomisk verdi. Jeg har i artikkelen ikke gjort et direkte skille mellom holdninger og oppfatninger om preparering og mineralprøvers verdi i det private samlermiljøet og museene. I diskusjonen om preparering er det allikevel et skille; Som privat samler står man fritt til å preparere et mineral for estetikk og for økt økonomisk verdi. Museene er på sin side forpliktet til å følge retningslinjer fra komiteer som International Council of Museums (ICOM 2013a, 2013b) og har et ansvar som forvalter av kulturarv. Selv om museene har et offisielt ansvar, kunne det vært interessant om både private samlermiljøer og museer diskuterer og jobber sammen for å skape en "best practice" for preparering av mineraler. Det er viktig at mineralprøver, spesielt som museumsobjekt, ikke reduseres til økonomi og estetikk. Men at den historiske, kulturelle og naturvitenskapelige verdien er like viktig og at den bevares for fremtiden.

Referanser

- Andersson L. (1994): *Rengöring och preparering av mineral och andra stenarter*. Bokförlaget Saxum.
- Baars, C. (2011): Dare to prepare? The value of preparing and sampling historical important museum collections. *The Geological Curator* **9**, 237-242.
- Ferry, E.E. (2005): Geologies of power: Value transformation of mineral specimens from Guanajuato, Mexico. *American Ethnologist* **32(3)**, 420-436.
- Ferry, E.E. (2013): *Minerals, collecting, and value across the U.S.-Mexican border*. University of Indiana Press, Bloomington.
- ICOM (2013a): *ICOM code of ethics for museums*. Tilgjengelig her: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf (Lest 25.03.2016).
- ICOM (2013b): *ICOM code of ethics for natural history museums*. Tilgjengelig her: http://icom.museum/uploads/media/nathcode_ethics_en.pdf (Lest 25.03.2016).
- Macdonald, S. (2006): *A companion to museum studies*. Blackwell Publishing, Malden, Massachusetts.
- Price, M.T. (1997): Museums and the mineral specimen market. I Nudds, John R. og Charles W. Pettitt (red): *The Value and Valuation of Natural Science Collections*. Geological Society of London, Storbritannia, 154-157.
- Smeds, K. (2007): Vad är museologi? *RIG* **90(2)**, 65-81.
- Walsh, A. (2010): The commodification of fetishes: Telling the difference between natural and synthetic sapphires. *American Ethnologist* **37(1)**, 98-114.